

Kuźniewska, Zofia

Parafia św. Mikołaja w Gąbinie

Studia Płockie 41, 227-241

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Zofia Kuźniewska

PARAFIA ŚW. MIKOŁAJA W GĄBINIE

Miasto Gąbin i parafia tam istniejąca w ostatnim czasie kojarzy się nam z Mazowszem Płockim i z diecezją płocką¹. Jeżeli jednak stawiamy sobie za cel przedstawienie dziejów parafii i świątyni w tym mieście, musimy cofnąć się daleko wstecz, a właściwie do początków chrześcijaństwa w Polsce, aby odpowiedzieć, do jakiej diecezji należała ta część państwa Mieszka I, a potem Bolesława Chrobrego, gdy organizowano tu życie kościelne.

Idąc kolejno przypomnieć trzeba, że kiedy w 966 r. zdecydowano się na przyjęcie chrześcijaństwa i zjawił się na czele misjonarzy, razem z księżniczką czeską Dobrawą, żoną Mieszka, pierwszy biskup na ziemiach polskich Jordan², oczywistym było, że koniecznym dla niego będzie zorganizować ośrodek diecezjalny. Na miejsce pierwszej diecezji upatrzono Poznań, jeden z najważniejszych, a może i największych grodów budującej się Polski. I prawie zgodna jest opinia historyków, że nastąpiło to w dwa lata po powziętej decyzji przyjęcia chrztu, w 968 r. Nie mówiąc jeszcze o możliwych dyskusjach o tym poznańskim biskupstwie, przyjęć należy, że wszystkie tereny podległe Mieszkowi I (996-992) były także podległe nowej diecezji poznańskiej³.

A co do niej, to toczą się dyskusje, jaki był jej status. Są dwie opinie. Jedni historycy przyjmują, że była to diecezja misyjna, a biskup Jordan byłby biskupem misyjnym, jak to często się zdarzało w wiekach poprzednich gdy podejmowano misje nawracania narodów pogańskich, czyli wyznających swoje dawne wierzenia religijne, na chrześcijaństwo. Inni jednak, znając praktykę Kościoła w ostatnim, czasie, czyli w drugiej połowie wieku IX i na początku X wieku, pamiętając o decyzji Stolicy Apostolskiej z 868 r. przypomnieli, że Stolica Apostolska, gdy proszono ją o to, aby przysłano do proszącego kraju misjonarzy, zawsze nowego biskupa święciła w Rzymie, posyłała do danego kraju, gdzie organizował diecezję jej podległą. Dopiero później tworzono tam prowincję kościelną, czyli powoływano arcybiskupa metropolitę i nowe diecezje sufragalne. Ci więc uważają, że diecezja poznańska była już

¹ Nazwa tego miasta dawniej była pisana Gombin. O tej miejscowości zob: K. Sęk, Gombin, [w:] Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego, t. 2, Warszawa 1881, s. 681; Gąbin, [w:] Miasta Polskie w Tysiącleciu, t. 2 Wrocław, Warszawa, Kraków 1967, s. 465-466;

² Biogram tego biskupa zob.: P. Nitecki, Biskupi Kościoła katolickiego w Polsce, Warszawa 2002, kol. 186.

³ Dokładną monografię tej diecezji zob.: J. Nowacki, Dzieje archidiecezji poznańskiej, t. II, Poznań 1964, s. 506.

normalną diecezją, tyle, że nie podlegająca żadnemu metropoliecie, a bezpośrednio Stolicy Apostolskiej⁴.

Tereny więc nas interesujące w tej były diecezji, chociaż powiedzieć trudno, jak ta część Mazowska położona po lewej stronie rzeki Wisły była chrystianizowana przez rokiem tysięcznym. Najstarsze jednak ośrodkami parafialnymi były na tym terenie zapewne najstarsze tu grody Gąbin i Iłów. Ale zapewne jeszcze nie przed ważnym rokiem tysięcznym.

A rok tysięczny to kamień milowy w dziejach organizacji kościelnej w Polsce. Było to za Bolesława Chrobrego (992-1025). Nie wdajemy się tu w dyskusję o okolicznościach znanego nam zjazdu gnieźnieńskiego w roku tysięcznym, jakimi były śmierć św. Wojciecha i jego kanonizacja, ale przypominamy, że wtedy zapadła decyzja powołania w Polsce osobnej metropolii, ze stolicą w Gnieźnie i powołania, obok archidiecezji gnieźnieńskiej nowych diecezji w Krakowie, Wrocławiu i Kołobrzegu. Terytoria tych czterech nowych diecezji musiały być wykrojone z terytorium diecezji poznańskiej. Biskupem zaś poznańskim był Unger⁵. Wydawać by się mogło, że nowym metropolitą powinien zostać właśnie jedyny miejscowy biskup. A jednak okoliczności sprawiły, że Stolica Apostolska metropolitą ustanowiła Gaudentego Radzima⁶, przyrodniego brata św. Wojciecha, świadka jego męczeńskiej śmierci.

Rodzi się tu pytanie o granice nowych diecezji i o ustosunkowanie się biskupa poznańskiego, który nie tylko nie został metropolitą, ale pozostawiono mu stosunkowo niewielką część z tego, co dawniej w swojej władzy posiadał. Jak to wyjaśnić?

Dwie są hipotezy. Jedna mówi, że pozostawiono mu jedynie część wokół Poznania, czyli część wielkopolską diecezji. Inni jednak twierdzą, że pozostawiono mu ponadto jeszcze część mazowiecką. Chociaż tu nasuwa się pytanie, czy Poznań tę część mazowiecką Polski otrzymał już w 1000 r., czy też może później?

Niektórzy bowiem historycy są skorzy do przyjęcia, że w sytuacji kiedy za Bolesława Krzywoustego w 1123 r. tworzono diecezje w Lubuszu, a więc na zachodnich rubieżach diecezji poznańskiej, właściwie tę ostatnią zmniejszając, dano jej jako rekompensatę tereny położone nad środkową Wisłą, czyli część Mazowska.

Nie zajmujemy się tu ostatecznym rozwiązaniem tej kwestii, kiedy to nastąpiło. Jest jednak faktem bezspornym, że południowo-zachodnia część Mazowska, późniejszy archidiaconat czerski, należał do diecezji poznańskiej. I początki parafii nas interesującej należy szukać w ramach dziejów tej diecezji z siedzibą w Poznaniu.

Kiedy dokładnie została erygowana parafia w Gąbinie, ustalić niepodobna. sama miejscowość pojawia się w dokumentach XIII wieku w 1222 i 1230 r. Czyli należy zaliczyć tę miejscowość do jednych ze starszych na tym terenie. Jednakże trzeba też zwrócić uwagę, że pierwsza wzmianka o nim żadną miarą nie świadczy, jakoby wtedy rozpoczęły się jej dzieje⁷.

⁴ Sprawy te omawia: B. Kumor, *Granice metropolii i diecezji polskich (968-1939)*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, t. 19, s. 282-290.

⁵ Biogram tego biskupa zob.: P. Nitecki, *Biskupi...*, kol. 462.

⁶ Biogram tego arcybiskupa zob.: P. Nitecki, *Biskupi...*, kol. 109.

⁷ J. Szczepański, *Dzieje Gąbina do roku 1945*, Warszawa 1984, s. 12ns.

Gąbin należał do dóbr monarszych książąt mazowieckich. Pierwsza wzmianka o nim znajduje się w przywileju księcia mazowieckiego Konrada I dla prepozytury jeżowskiej klasztoru benedyktynek w Lubiniu z 1215 r.⁸ Zapewne książę dał temu kościołowi jakieś przywileje. Jeżeli w Jeżowie był kościół prowadzony przez benedyktyków z Lubinia, a teraz dostały jakieś udziały w Gąbinie, to wnioskować stąd można, że to benedyktykom ze starożytnego klasztoru w Lubiniu⁹ należałoby przypisać starania o powstanie tego kościoła i staranie o erekcję parafii. Zakony bowiem w tamtym czasie, niezależnie czy były to męskie, czy żeńskie, często były fundatorami nowych świątyń. Może jednak ta sugestia nie być w pełni uzasadniona, jeżeli się zważy, że w niewiele lat po tej darowiźnie dla prepozytury jeżowskiej jest wiadomość, że w dokumencie z 1222 r., wśród świadków aktu fundacji i erekcji kościoła w Trojanowie¹⁰ występuje capellanus de Kombin, co należy rozumieć kapelan, czyli proboszcz z Gąbina imieniem Gismar¹¹. Byłby to pierwszy znany z imienia proboszcz tej parafii. Niebawem jednak, bo w 1230 r. książę sandomierski Bolesław nadał w Gąbinie przywilej dla biskupa włocławskiego¹²

Znakomity badacz dziejów diecezji poznańskiej, ks. Józef Nowacki znając te dwie daty, wnioskuje jednak o wcześniejszej metryce pierwszego kościoła w Gąbinie i przyjmuje, że mogła to być kaplica, czy kościół, pod wezwaniem Świętego Krzyża, który później stał się kościołem szpitalnym¹³. Jest jednak wątpliwość. Bowiem nie wiadomo na jakiej podstawie piszący o Gąbinie w Encyklopedii katolickiej podał wiadomość, że w tym starym grodzie miał istnieć kościół Grodowy pod wezwaniem św. Mikołaja, który powstał z fundacji książęcej w XII wieku. Znacznie przesuwaloby to powstanie świątyni i parafii w Gąbinie, co jest prawdopodobne, jeżeli się zważy także starożytność grodu gąbińskiego¹⁴

Możliwe, że pewna zmiana nastąpiła w związku z lokacją Gąbina i nadania mu praw miejskich, co nastąpiło przez 1322 rokiem, bo wtedy jest użyta nazwa oppidum – miasto. Było to miasto monarsze i monarcha miał prawo patronatu nad parafią, która tu powstała¹⁵. Możliwe, iż wtedy wybudowano nowy kościół parafialny pod wezwaniem św. Mikołaja. Na pochodzenie świątyni z wieku XIV miały bowiem świadczyć zachowane relikty z dawnej świątyni pa-

⁸ Codex diplomaticus et commemorationum Masoviae generalis – Zbiór ogólny przywilejów I spominków mazowieckich, t. I, wyd. J. K. Kochanowski, Warszawa 1919, nr 184, dalej cyt. Kodeks mazowiecki; J. Umiński, Dzieje archidiecezji poznańskiej, s. 506; Gąbin, [w:] Katalog zabytków sztuki w Polsce, t. X, z. 3, Dawny powiat gostyniński, s. 8, dalej cyt. Katalog zabytków sztuki w Polsce.

⁹ O tej miejscowości i klasztorze zob.: M. S., Lubiń, [w:] Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego, t. 5. Warszawa 1884, s. 414-416; Gąbin, [w:] Katalog Zabytków Sztuki w Polsce, s. 8.

¹⁰ O tym Trojanowie zobacz: Br. Ch[lebowski], Trojanów, [w:] Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego, t. 10, Warszawa 1892, s. 480-481.

¹¹ Kodeks Mazowiecki, .nr 212; Br. Ch[lebowski], Trojanów, s. 480.

¹² J. Szczepański, Dzieje Gąbina..., s. 13.

¹³ J. Nowacki, Dzieje archidiecezji poznańskiej, s. 506.

¹⁴ L. Seweryniak, Gąbin, [w:] Encyklopedia Katolicka, t. 5, Lublin 1989, kol. 910.

¹⁵ Gąbin, [w:] Miasta polskie w tysiącleciu, Wrocław, Warszawa, Kraków 1967, s. 466; J. Szczepański, Dzieje Gąbina..., s. 14.

rafialnej¹⁶. Prawa miejskie Gąbina, po raz drugi poświadczone przez księcia Ziemowita w 1437 r., po przyłączeniu Mazowsza do Korony, zostały potwierdzone później, w 1462 roku, przez króla Kazimierza Jagiellończyka¹⁷.

Nowy kościół w Gąbinie, z fundacji książąt mazowieckich, wzniesiono w XV wieku, jako jednonawowy kościół murowany¹⁸.

Parafia w Gąbinie była pierwotnie bardzo rozległa i jak to można wnioskować z tekstu Nowackiego, odłączono od niej w czasie bliżej nieokreślonym pewne tereny do parafii sąsiednich, ale jeszcze 1579 r. oprócz miasta, należało doń 17 miejscowości¹⁹. Ponadto przypomnieć należy, że parafia w Gąbinie była dobrze uposażona, w posiadłości ziemskie, między innymi wieś Włoszczonów z folwarkiem, leżące na terenie parafii Susierz, w samym Gąbinie posiadała 3 łany ziemi i łąki, wieś Stępnica z 18 zagrodami, nie licząc prawa do dziesięciny i mesznego. Niekiedy proboszczowie, jak w 1445 r. proboszcz Piotr, czy w 1478 r. proboszcz Tomasz Trąbczyński, czy nawet proboszcz Maciej Drzewicki, musieli upominać się o należne im, prawa do świadczeń²⁰. Wiadomość, że Maciej Drzewicki, późniejszy biskup włocławski, arcybiskup gnieźnieński i prymas, był także proboszczem tej parafii, świadczy o jej znaczeniu i o tym, że ubiegali się o nią wybitni przedstawiciele ówczesnego duchowieństwa²¹.

Ostatnią sugestią o dużym uposażeniu tej parafii, która była prawa patronatu królewskiego, potwierdza fakt, że w 1504 r. król Aleksander Jagiellończyk, kończąc wieloletnie staranie kapituły katedralnej włocławskiej o odzyskanie prawa patronatu do prepozytury św. Michała w Krakowie, w zamian za nią dał jej prawo do parafii i kościoła w Gąbinie. A ówczesny biskup poznański Jan Lubrański jeszcze tego samego roku kanonicznie inkorporował tę parafię do kapituły włocławskiej, naturalnie przy zgodzie własnej, poznańskiej kapituły²².

Na podstawie dostępnych źródeł nie udało się jak dotąd ustalić dokładnej daty powstania kościoła parafialnego pod wezwaniem św. Mikołaja. Wiadomo tylko, że został wybudowany przed 1435 r. Stał w pobliżu Starego Rynku, przy ulicy Kościelnej. Kościół był murowany, bez fundamentów, nie posiadał sklepienia tylko drewniany sufit. Na przełomie XV i XVI w. dobudowano kaplicę. Mury były wzmocnione skarpami²³.

W kościele tym znajdowało się 6 ołtarzy, które odgrodzono od reszty kościoła drewnianą kratą. Główny ołtarz także drewniany z czterema filarami posiadał figury świętych: Wojciecha, Józefa Oblubieńca, Mikołaja, Piotra i Pawła oraz Najświętszej Maryi Panny. W świątyni każdy cech miał swój wybrany ołtarz, przy którym zbierał się podczas mszy św.²⁴.

¹⁶ K. Sęk, Gombin, s.681.

¹⁷ Gąbin, s. 466; J. Szczepański, Dzieje Gąbina..., s. 19.

¹⁸ L. Seweryniak, Gąbin, kol. 910; Gąbin, [w:] Katalog Zabytków Sztuki w Polsce, s. 9.

¹⁹ J. Nowacki, Archidiecezja..., s. 506.

²⁰ Tamże.

²¹ Tamże.

²² Tamże.

²³ J. Szczepański, Dzieje Gąbina..., s. 27.

²⁴ Tamże, s. 28-29.

W kościele znajdowała się pięknie rzeźbiona ambona. Przy bocznych drzwiach od strony północnej były usytuowane organy. Sufit był podtrzymywany przez drewniane filary. Na drewnianej kopule świątyni znajdowała się sygnaturka z wielkim, żelaznym i połączonym krzyżem²⁵.

Początków kościoła pod wezwaniem Świętego Krzyża, o którym już wcześniej wspomniano, nie sposób ustalić. W wieku XVI, był to kościół szpitalny, przy którym około 1634 r. została utworzona prepozytura. na uposażenie składały się trzy osiadłe łaby kmiecy we wsi Lipieńskie, które były z nadania pewnego mieszczanina gąbińskiego Marcina Wywiło²⁶.

Ponieważ Gąbin należał do lepszych i bogatszych parafii, jak to zresztą wyżej widzieliśmy, nie dziwi, że był kościołem prepozyturalnym z gronem kolegium mansonarzy, o których obecności wiadomo od 1548 r.²⁷.

Nie posiadamy bardziej szczegółowych danych o stanie świątyni w wiekach XVI i XVII. Ale bez wątplenia dzieliła ona los miasta, które w 1540 i 1545 r. padło klęską pożogi. Wojny szwedzkie właściwie zniszczyły dobrze rozwijające się miasto, które w 1660 r. liczyło tylko 15 domów²⁸. Jednak zniszczenia w świątyni naprawiano, a nawet rozbudowano ją przed 1672 r.²⁹.

Okres rozbiorowy przyniósł na ziemiach polskich wiele zmian. Dotknęło to także naszej parafii.

Prze wieki ta część Mazowsza należała do diecezji poznańskiej, która miała tu swój archidiakoniat, najpierw w Czersku, a potem przeniesiony do Warszawy. I chociaż ta stała się stolicą Polski, jej ordynariuszem ciągle był biskup poznański. Ale Warszawa miała wszelkie dane, aby stać się stolicą diecezji. Zrealizowano to w okresie rozbiorowym³⁰.

Już po drugim rozbiorze Polski myśłano, aby w tym mieście stworzyć diecezję, a nawet chciano starać się o unię personalną pomiędzy Gnieznem, a planowaną diecezją w Warszawie. Wtedy prawie cały archidiakoniat warszawski pozostawał jeszcze przy Polsce, chociaż cztery dekanaty, błoński, sochaczewski, mszczonowski i gąbiński, znalazły się już w zaborze pruskim. Wszystkie plany zostały bezprzedmiotowe po trzecim rozbiorze Polski. W jego następstwie Warszawa i większość archidiakonatu znalazły się w rękach pruskich zaborców. Do myśli powołania diecezji w Warszawie powróciły władze pruskie i już w 1796 zapadła decyzja utworzenia nowej diecezji, a w 1797 r. władze Pruskie mianowały pierwszego biskupa w osobie księdza Józefa Miaskowskiego, prepozyta kapituły katedralnej w Poznaniu. Papież zaś dokonał kanonicznej erekcji nowej diecezji warszawskiej bullą *Ad nuniversam agri Dominici curam*, wystawioną 16 października 1798 r. Do nowej diecezji został także włączony dekanat Gąbiński. Wielowiekowa łączność Gąbina z Poznaniem została zakończona. Rozpoczynają się dzieje parafii w Gąbinie w ramach diecezji warszawskiej, któ-

²⁵ Tamże, s. 29.

²⁶ Gąbin, s. 466; J. Szczepański, *Dzieje Gąbina...*, s. 27-30.

²⁷ Tamże.

²⁸ Gąbin, s. 466.

²⁹ Gąbin, [w:] *Katalog Zabytków Sztuki w Polsce*, s. 9.

³⁰ O próbach wyniesienia Warszawy do siedziby biskupstwa zob.: B. Kumor, *Granice metropolii i diecezji polskich*, „ABMK” t. 20: 1970, s. 310-311.

ra zresztą niebawem, bo w 1818 r. zostanie wyniesiona do rangi archidiecezji i stolicy metropolii³¹.

Początkowy czas „warszawski” naszej parafii przypadł na okres rządów pruskich, a potem Księstwa Warszawskiego, który trwał do 1815 r. i znaczony był głównie uciskiem fiskalnym³², czemu nie należy się dziwić, wszak było to nie tylko państwo zaborcze, ale i innowiercze.

Można w tym miejscu przypomnieć, że ostatecznie urządzenie podziałów administracji kościelnej w nowej rzeczywistości rozbiorowej, zatwierdzonej przez Kongres Wiedeński i w powołanym w 1815 r. przez cara Aleksandra tzw. Królestwie Polskim, inaczej nazywanym niekiedy Królestwem Kongresowym, czyli Kongresówką, nastąpiło decyzją bulli *Ex imposita Nobis* z dnia 30 VI 1818 r.³³ Do archidiecezji warszawskiej w 1818 r. włączono sąsiednie parafie Gąbina, leżące dotąd w dekanacie gostyńskim diecezji płockiej, a granicą stała się tu rzeka Wisła³⁴.

Gąbin był początkowo siedzibą samodzielnego dekanatu. Jego proboszczów i najważniejsze dzieła poznać możemy ze schematyzmów, czyli katalogów duchowieństwa i parafii archidiecezji warszawskiej. Była to jedna z większych parafii³⁵. Bez wątplenia sytuację w Gąbinie komplikował fakt stacjonowania tu wojsk rosyjskich. Ale był tu też duży odsetek ludności pochodzenia niemieckiego, a szczególnie żydowskiego, co prowadziło często do nieporozumień³⁶.

W następstwie represji po powstaniu styczniowym, zniesiono dekanat gąbiński, bowiem powstały dekanaty zrównane z powiatami. Tak więc Gąbin znalazł się w dekanacie gostyńskim.

W wieku XIX, jak to można się zorientować ze schematyzmów archidiecezji warszawskiej, bardzo znacznie wzrosła liczba wiernych parafii, tak iż w chwili zmian w 1925 r. przekroczy 10 000. Należało do niej w oprócz miasta Gąbin ponad 25 miejscowości³⁷. Ale boleśnie została dotknięta pożarem starej świątyni św. Mikołaja w 1834 r. Została wprawdzie niebawem odbudowana i naprawiana ponownie w 1862 r.³⁸,

Świątynia w Gąbinie była wiekowa i wymagała napraw. Dokonał takiej proboszcz Franciszek Ksawery Czarnowski, budując także dom dla wikariuszy i porządkując cmentarz grzebalny³⁹. Ponieważ świątynia gąbińska nie była wystarczająca dla rosnącej parafii, w 1903 r. wystąpiono z projektem budowy nowej świątyni. Zapewne było to tona fali wzmożonego wówczas w Królestwie Kongresowym budownictwa sakralnego w tym okresie. Dokonano obliczenia przewidzianych kosztów budowy dużego i ładnego kościoła na ok. 68 560 rubli srebrem, wg projektu architekta Józefa Piusa Dziekońskiego. Prace przygoto-

³¹ B. Kumor, Granice metropolii i diecezji polskich, „ABMK” t. 20: 1970, s. 312-313.

³² J. Szczepański, Dzieje Gąbina, s. 50-51.

³³ Sprawy powołania nowej diecezji i metropolii w Warszawie omawia szczegółowo: B. Kumor, Granice metropolii i diecezji polskich, „ABMK” t. 20: 1970, s. 305-315.

³⁴ B. Kumor, Granice metropolii i diecezji, „ABMK”, t. 20: 1970, s. 332-336.

³⁵ Można się o tym przekonać, śledząc liczbę wiernych parafii.

³⁶ J. Szczepański, Dzieje Gąbina, s. 206.

³⁷ Można to sprawdzić w załączonej na końcu tabeli.

³⁸ Katalog zabytków sztuki w Polsce, s. 9.

³⁹ J. Szczepański, Dzieje Gąbina, s. 206.

wawcze prowadził najpierw proboszcz Klemens Ostrowski, a potem Jan Matulanis. Podczas gromadzenia funduszy, 8 marca 1913 r. spłonęła stara świątynia. Natychmiast więc przystąpiono do budowy nowego kościoła, a tymczasem nabożeństwa odprawiano w drewnianej szopie będącej remizą strażacką⁴⁰. Budowa trwała długo i została zakończona właściwie w 1934 r.⁴¹ Było to już w nowym okresie dziejów tak parafii gąbińskiej, która znalazła się w diecezji płockiej.

Zmiana przynależności diecezjalnej nastąpiła w następstwie reorganizacji sieci diecezji w odrodzonym państwie polskim, które odzyskało niepodległość w 1918 r. Fakt ten spowodował konieczność rewizji granic diecezji. Archidiecezja warszawska, znacznie powiększona w 1818 r., teraz na początku XIX wieku, pomimo odłączenia od niej w 1920 r. terenów z których utworzono diecezję w Łodzi, liczyła ciągle ponad półtora miliona wiernych. Była więc konieczność oddania niektórych się terenów, zwłaszcza tych, które były znacznie oddalone od stolicy⁴².

Kiedy więc toczyły się rozmowy na temat nowych granic, biskup płocki, Antoni Julian Nowowiejski postulował włączenie do diecezji w Płocku dekanatu gostynińskiego, czyli tych terenów, które dawniej do Płocka należały⁴³. Załatwienie tego mogło nastąpić po zawarciu pomiędzy Polską, a Stolicą Apostolską Konkordatu w 1925 r. Wtedy to Stolica Apostolska bullą cyrkumskrypcyjną *Vixdum Poloniae unitas* z dnia 28 października dokonawszy zmian w ustroju diecezji polskich, między innymi i część dekanatu gostynińskiego, w tym i parafię w Gąbinie, włączyła do diecezji płockiej⁴⁴.

Bolesnym okresem dla parafii okazał się okres drugiej wojny światowej i okupacji niemieckiej. Prześladowania dotknęły wielu mieszkańców Gąbina, a w tym i duszpasterzy. Powodem aresztowania proboszcza gąbińskiego Władysława Turowskiego był donos biskupa mariawickiego Feldmana. Proboszcz Turowski uwięziony latem 1942 r., przewieziony do obozu w Mauthausen, zmarł 13 kwietnia 1942 r. Zapewne wiadomość o tym, że Niemcy rozebrali w tym czasie nowy kościół parafialny, był dodatkowym powodem cierpienia dla duszpasterza gąbińskiego. Również jego współpracownik, wikariusz Marian Żebrowski zginął zamęczony. Tak więc w chwili zakończenia wojny, parafia była bez świątyni. Podziwiać należy, że jeszcze w 1945 r. zbudowano i poświęcono prowizoryczną kaplicę, ale myślano o wzniesieniu nowego kościoła. Dokonano tego, gdy proboszczem był ksiądz Stefan Budczyński. Plany nowego, żelbetonowego kościoła, dostosowanego do liturgii przygotował inż. Stanisław Marzyński. Zbudowano go w latach 1957-1966 i został konsekrowany przez biskupa Bogdana Sikorskiego 16 X 1966 r.⁴⁵

Chociaż ostatnia zmiana granic diecezji polskich, która nastąpiła decyzją bulli *Totus Tuus Poloniae Populus* Jana Pawła II w 1992 r. dotyczyła większości

⁴⁰ J. Szczepański, *Dzieje Gąbina*, s. 207-208.

⁴¹ *Diecezja Płocka 1977, Płock 1978*, s. 203.

⁴² B. Kumor, *Granice metropolii i diecezji polskich*, „ABMK”, t. 21: 1970, s. 385.

⁴³ Tamże.

⁴⁴ B. Kumor, *Granice metropolii...*, „ABMK”, t. 21: 1970, s. 395.

⁴⁵ *Diecezja płocka 1977*, s. 203.

polskich diecezji, w tym także diecezji płockiej, a nawet jeszcze bliżej, bo samego dekanatu gąbińskiego, to jednak Gąbin pozostawał przy Płocku, chociaż niektóre parafie z tej okolicy zostały włączone do nowej diecezji łowickiej.

Jako dodatek do niniejszego zarysu dziejów parafii gąbińskiej dajemy zawartość schematyzmów archidiecezji warszawskiej i diecezji płockiej o tej parafii. Jest to zarazem wskazówka, ile wiadomości, często szczegółowych, o ustrojach parafialnych kryją schematyzmy.

Parafia Gąbin w schematyzmach warszawskich i płockich

Data	Proboszcz i wikariusz	Lata Ur., św., u.	Liczba wiernych	Uwagi
Parafia Gąbin w diecezji poznańskiej				
ok.1222	Gismar ^A	----	----	----
1445	Piotr ^B	----	----	----
1449	Maciej Drzewicki ^C			
1478	Tomasz Trębczyński ^D	----	----	----
Parafia Gąbin w diecezji, a następnie w archidiecezji warszawskiej^E				
1821	Rogoziński Fabian Wik. Godlewski Franciszek	----	----	----
1825	Rogoziński Fabian Wik. Godlewski Franciszek	----	----	----
1826	Rogoziński Fabian Wik. Godlewski Franciszek	----	----	----
1827	Rogoziński Fabian Wik. Godlewski Franciszek	----	----	----
1828	Rogoziński Fabian Wik. Wiśniewski Marian	----	----	----
1829	Rogoziński Fabian Wik. Wiśniewski Marian	----	----	----
1830	Rogoziński Fabian Wik. Wiśniewski Marian	1777,1801 ^F 1799,1822	----	----
1831	Rogoziński Fabian Wik. Bolesta Józef	1777,1801 1805,1830	----	Prawo patr. należy do kapit. włocławskiej
1832	Rogoziński Fabian Wik. vacat	1777,1801	----	----
1833	Rogoziński Fabian Wik. Zdrojewski Wincenty, zak. Karmelita	1777,1801	----	----
1834	Rogoziński Fabian Wik. Zdrojewski Wincenty	1777,1801	----	----
1835	Rogoziński Fabian Wik. vacat	1777,1801	----	----
1837	Rogoziński Fabian Wik. Zdrojewski Wincenty	20 I 1777, 1801 16 VI 1797 1826	----	----
1838	Rogoziński Fabian Wik. Zdrojewski Wincenty	20 I 1777, 1801 16 VI 1797 1826	----	----
1839	Czajkowski Adam – wik. stały Wik. Zimowski Hieronim	1795,1819 1810,1834	----	Ks. Rogoziński zmarł w Gąbinie 22 IV 1838 r.

1840	Czajkowski Adam Zimowski Hieronim	1795,1819 1810,1834	----	----
1841	Czajkowski Adam Zimowski Hieronim	1795,1819 1810,1834	----	----
1842	Kielczewski Andrzej, wik. perpetuus Wik. Jabłoński Wojciech	1813,1837	----	Zdaje się, że Kielczewski zarządzał parafią
1843	Kielczewski Andrzej Wik. Stachurski Julian	25 XI 1808, 1831 7 I 1819, 1842	----	----
1843	Kielczewski Andrzej Wik. Stachurski Julian	25 XI 1808, 1831 7 I 1819, 1842	----	----
1844	Kielczewski Andrzej Wik. Stachurski Julian	25 XI 1808, 1831 7 I 1819, 1842	----	----
1845	Kielczewski Andrzej Wik. Stachurski Julian	25 XI 1808, 1831 7 I 1819, 1842	----	----
1846	Kielczewski Andrzej Wik. Stachurski Julian	25 XI 1808, 1831 7 I 1819, 1842	----	----
1847	Kielczewski Andrzej Wik. Stachurski Julian	25 XI 1808, 1831 7 I 1819, 1842	----	----
1848	Kielczewski Andrzej Wik. Stachurski Julian	25 XI 1808, 1831 7 I 1819, 1842	----	----
1849	Kielczewski Andrzej Wik. Stachurski Julian	25 XI 1808, 1831 7 I 1819, 1842	----	----
1850	Kielczewski Andrzej Wik. Morski Antoni	25 XI 1808, 1831 20 VI 1808, 1843	----	----
1851	Kielczewski Andrzej Wik. Jesionowski Franciszek	25 XI 1808, 1831 2 VII 1822, 1847	----	----
1852	Kielczewski Andrzej Wik. Jesionowski Franciszek	25 XI 1808, 1831 2 VII 1822, 1847	----	----
1853	Kielczewski Andrzej Wik. Jesionowski Franciszek	25 XI 1808, 1831 2 VII 1822, 1847	----	----
1854	Kielczewski Andrzej Wik. Jesionowski Franciszek	25 XI 1808, 1831 2 VII 1822, 1847	----	----
1855	Kielczewski Andrzej Wik. Jesionowski Franciszek	25 XI 1808, 1831 2 VII 1822, 1847	----	----
1856	Kielczewski Andrzej Wik. vacat	25 XI 1808, 1831	----	----
1857	Kielczewski Andrzej Wik. Błaszowski Mikołaj	25 XI 1808, 1831 6 XII 1808, 1855	----	Kielczewski został dziekanem
1858	Kielczewski Andrzej Wik. Błaszowski Mikołaj	25 XI 1808, 1831 6 XII 1808, 1855	----	----
1859	Kielczewski Andrzej Wik. Urbański Tymoteusz	25 XI 1808, 1831 23 I 1828, 1854	----	----
1861	Kielczewski Andrzej Wik. Ciechowicz Stanisław Wik. Łukowski	25 XI 1808, 1831 12 XI 1834, 1857 ----	----	Wsie w par.: Gąbin, gdzie była szkoła dla dziewcząt i chłopców, Kamień, Topolno, Lipińskie, Radycza, Rybie, Guzew, Staw, Reszki, Jasionka, Smolenia, Kunki, Koszelów, Korzeń Rządowy, Korzeń Szlachecki, Szarlaty, Łąck (szkoła paraf.), Stare i Nowe Budy, Zbęczków, Romanów, Zofiówka, Cieśników, Wólka Łącka, Rumunki Zdwojskie.

1863	Kielczewski Andrzej Wik. I Łukowski Józef Wik. vacat	25 XI 1808,1831 1837, 1860	----	----
1864	Czarnowski Ksawery- zarządca Wik. 1 Łukowski Józef Wik. 2 Domański Szymon	1820,1860 1837,1860 1839,1862	----	Ks. Kielczewski zmarł w Gąbinie 20 X 1864 r. lat 58 liczący, w kapłaństwie lat 30.
1865				Brak schematyzmu
1866				Brak schematyzmu
1867				Brak schematyzmu
	Gąbin został włączony do dekanatu gostynińskiego archidiecezji warszawskiej			
1868	Adm. Czarnowski Ksawery Wik. 1 Waszkiewicz Wincenty Wik. 2 vacat	1820,1860 2 IV 1840	5971 ^G	Wsie paraf. Gąbin miasto, Muchowo, Topolno, Lipińskie, Rybie, kamień, Radycza, Guzewo, Kielniki, Staw, Reszki, Helenów, Jasinka, Smolenta, Kunki, Rumunki Kunkowskie, Guzewo, Koszelew, Zdwórz, Rumunki Zdworskie, Galenka, Łąck, Romanowo, Stare Budy Łąckie, Nowe Budy Łąckie, Kielpin, Wólka Łącka, Zbączków, Cześniów, Korzeń Rządowy, Szarlaty Szlacheckie, Nowa Wieś.
1869	Adm. Czarnowski Ksawery Wik. 1 Waszkiewicz Wincenty Wik. 2 Sakowicz Józef	1820,1860 2 IV 1840 21 V 1843, 1866.	----	----
1870	Czarnowski Ksawery Wik. 1 Sakowicz Józef Wik. 2 Przetakiewicz (?) bernardyn	1820,1860 21 V 1843, 1866. 19 I 1823, 1849	5979	----
1871	Czarnowski Ksawery Wik. 1 Specht Józef Wik.2 Przetakiewicz	1820,1860 18 IV 1820, 1854 19 I 1823, 1849	6010	----
1873	Czarnowski Ksawery Wik. vacat	1820,1860	6016	----
1874	Czarnowski Ksawery Wik. Walecki Walerian - reformata	1820,1860 8 III 1835, 1859	6029	----
1875	Czarnowski Ksawery Wik. Walecki Walerian - reformata	1820,1860 8 III 1835, 1859	6029	----
1876	Czarnowski Ksawery Wik. Walecki Walerian - reformata	1820,1860 8 III 1835, 1859	----	----
1878	Czarnowski Ksawery Wik. Sikorski Marcelli	1820,1860 27 X 1837, 1875	----	----
1879	Czarnowski Ksawery Wik. Sikorski Marcelli	1820,1860 27 X 1837, 1875	----	----
1880	Czarnowski Ksawery Wik. Sikorski Marcelli	1820,1860 27 X 1837, 1875	6440	----

1881	Czarnowski Ksawery Wik. Rynkiewicz Józef	1820,1860 25 VIII 1847, 1874	----	----
1882	Czarnowski Ksawery Wik. Rynkiewicz Józef	1820,1860 25 VIII 1847, 1874	----	----
1883	Czarnowski Ksawery Wik. Rynkiewicz Józef	1820,1860 25 VIII 1847, 1874	6715	----
1884	Czarnowski Ksawery Wik. Rynkiewicz Józef	1820,1860 25 VIII 1847, 1874	6745	----
1885	Czarnowski Ksawery Wik. Budziszewski Ludwik	1820,1860 23 VIII 1860,1883	----	----
	Czarnowski Ksawery Wik. Budziszewski Ludwik	1820,1860 23 VIII 1860,1883	----	----
1886	Czarnowski Ksawery Wik. Budziszewski Ludwik	1820,1860 23 VIII 1860,1883	6794	----
1887	Czarnowski Ksawery Wik. Jonikajtis Franciszek	1820,1860 24 IV 1858, 1885	7183	----
1888	Czarnowski Ksawery Wik. Anusz Franciszek	1820,1860 10 III 1863, 1886	----	----
1889	Czarnowski Ksawery Wik. Chajęcki Henryk	1820,1860 23 IV 1864,1888	----	----
1890	Czarnowski Ksawery Wik. Kowalski Piotr Szymon	1820,1860 21 X 1863,1887	7330	----
1892	Czarnowski Ksawery Wik. Czyż Jan	1820,1860 Wik. Czyż Jan	----	----
1893	Czarnowski Ksawery Wik. Czyż Jan	1820,1860 Wik. Czyż Jan	----	----
1894	Adm. Tomaszewski Franciszek Wik. Smoliński Franciszek	12 IX 1843, 1866 28 VI 1866, 1893	8590	Ks. Czarnowski zmarł 21 II 1893 w wieku lat 73, kapł. 48. Wsie paraf.: Budy Stare, Budy Nowe, Guzew, Gąbin, Jesionka, Kamień, Koszelew, Korzeń Rządowy, Korzeń Szlachecki, Lipińskie, Łąck, Łącka Wólka, Nowa Wieś, Ostrowy, Radycza, Rybie, Reszki, Rumunki, Staw, Stefanów, Szarlaty, Zbęczków, Zdworz.
1895	Tomaszewski Franciszek Wik. Mścichowski Leonard	12 IX 1843, 1866 3 XI 1869, 1984	----	----
1896	Tomaszewski Franciszek Wik. Pawłowski Mateusz	12 IX 1843, 1866 12 IX 1850, 1887	----	----
1897	Adm. Zawadzki Grzegorz Wik. Skopowski Marcin	26 III 1855, 1880 23 III 1870, 1892	8620	----
1898	Zawadzki Grzegorz Wik. Zdanowicz Stanisław	26 III 1855, 1880 15 IX 1873, 1896	----	----
1899	Zawadzki Grzegorz Wik. Rybiński Wincenty	26 III 1855, 1880 8 X 1875, 1898	----	----
1900	Zawadzki Grzegorz Wik. vaca	26 III 1855, 1880	8748	----
1991	Zawadzki Grzegorz Wik. Działarski Franciszek	26 III 1855, 1880 19 I 1859, 1882	----	----
1902	Zawadzki Grzegorz Wik. Działarski Franciszek	26 III 1855, 1880 19 I 1859, 1882	8908	----

1903	Adm. Ostrowski Klemens Wik. Marcinianis Bolesław	21 XI 1858, 1881 15 XII 1876, 1899	----	----
1904	Adm. Ostrowski Klemens Wik. Poradowski Józef	21 XI 1858, 1881 7 XII 1877, 1899	----	----
1905	Adm. Ostrowski Klemens Wik. Poradowski Józef	21 XI 1858, 1881 7 XII 1877, 1899	----	----
1906	Adm. Ostrowski Klemens Wik. Merklejn Kazimierz	21 XI 1858, 1881 4 III 1873, 1900	----	----
1907	Adm. Matulanis Jan Wik. Marcinianis Bolesław	10 V 1870, 1893 15 XII 1876, 1899	----	Kaplica św. Walentego we wsi Korzeń
1908	Matulanis Jan Wik. Marcinianis Bolesław	10 V 1870, 1893 15 XII 1876, 1899	----	----
1909	Matulanis Jan Wik. Marcinianis Bolesław	10 V 1870, 1893 15 XII 1876, 1899	----	----
1910	Matulanis Jan Wik. Zajkowski Piotr	10 V 1870, 1893 5 I 1885, 1908	----	----
1911	Matulanis Jan Wik. Żelazowski Stefan	10 V 1870, 1893 16 X 1876, 1901	----	
1912	Matulanis Jan Wik. Żelazowski Stefan	10 V 1870, 1893 16 X 1876, 1901	----	Prob. Jan Matulanis order św. Anny 3 klasy I św. Stanisława 3 klasy
1913	Matulanis Jan Wik. Zuba Waclaw	10 V 1870, 1893 13 X 1889, 1912	----	Kaplica murowana św. Walentego w Korzeniu
1914	Matulanis Jan Wik. Domagalski Leon	10 V 1870, 1893 14 III 1888, 1913	----	----
1921	Matulanis Jan Wik. Wesołowski Henryk	10 V 1870, 1893 20 X 1894, 1918	----	----
1923	Matulanis Jan Wik. Musiański Zygmunt	10 V 1870, 1893 13 I 1895, 1922	----	----
1924	Matulanis Jan Wik. Tokarczyk Ludwik	10 V 1870, 1893 1 I 1887, 1911	10279	----
1925	Matulanis Jan Wik. Tokarczyk Ludwik	10 V 1870, 1893 1 I 1887, 1911	10471	----
	W 1925 r., w następstwie zmian wprowadzonych bullą <i>Vixdum Poloniae unitas</i>, parafia Gabin znalazła się w diecezji płockiej¹¹			
1926	Kaczorowski Bronisław Wik. Tokarczyk Ludwik	1884, 1909, 1925 1887, 1909, 1923	11000	W Korzeniu kaplica mur. K-ł parafialny nowy. Plebania mur. Dobra.
1927	Kaczorowski Bronisław Wik. Tokarczyk Ludwik	1884, 1909, 1925 1887, 1909, 1923	8725	----
1929	Kaczorowski Bronisław Wik. vacat	1884, 1909, 1925	6525	We wsi Korzeń k-ł filialny pod wezw. Św. Walentego. Wiernych 2200. Rektor k-ła Batko Aleksander.
1931	Kaczorowski Bronisław Wik. Kobyliński Stanisław	1884, 1909, 1925 1894, 1930, 1930	6447	Bractwo Różańcowe. III Zakon św. Franciszka W Korzeniu filia samodzielna. Rektor Wiśniewski Eugeniusz
1932	Kaczorowski Bronisław Wik. vacat	1884, 1909, 1925	6460	----

1933	Kaczorowski Bronisław Wik. Malinowski Feliks	1884, 1909, 1925 1904, 1931, 1931	6460	----
1935	Turowski Władysław Wik. 1 Żebrowski Marian Wik. 2 Linkiewicz Józef	1891, 11915, 1933 1906, 1934, 1934 1870, 1893, 1934	6855	----
1936	Turowski Władysław Wik. 1 Żebrowski Marian Wik. 2 vacat	1891, 11915, 1933 1906, 1934, 1934	----	----
1937	Turowski Władysław Wik. 1 Żebrowski Marian	1891, 1915, 1933 1906, 1934, 1934	6800	Rektorem k-ła w Korzeniu został Ossowski Franciszek.
Z okresu drugiej wojny światowej brak schematyzmów				
1946	Okólski Marian	1889, 1912, 1945	----	W Korzeniu tymcz. Adm. Jeżewski Czesław z diec. Pińskiej: 1896, 1920, 1945.
1948	Woźniak Waclaw Wik. Dygant Adam	1892, 1915, 1948 1914, 1940, 1945	5943 oraz 57 maria- witów	Patron parafii św. Mikołaj. K-ł pod wezwaniem Serca Pana Jezusa w 1942 r. został przez okupanta niemieckiego rozebrany do fundamentów. Staranie proboszcza i wiernych dnia 28 X 1945 r. poświęcono kościół tymczasowy. Plebania i zabudowania w dobrym stanie. Bractwa: III Zakon św. Franciszka; Najśc. Sakramentu; Żywy Różaniec, Krucjata Eucharystyczna, Ministranci, Apostolstwo Modlitwy. Miejsc. Paraf.: Miasto Gabin i wsie: Annapol, Czesławów, Emilianów, Golonka, Gorzewo Piaski, Gorzewo, Guzew, Kunki, Kamień Stary, Kamień Nowy, Koszelów Majątek, Koszelów Wieś, Kielniki, Lipińskie, Muchowo, Ostrowy- Zofiówka, Paśniki, Piotyrówka, Raduycza, Robertów, Rybie, Sokołów, Iarnów, Smolenia, Staw, Słubice, Topólno, Jadwigów, Wojtówka, Przydatki, Zdwórz, Zofiówka. W Korzeniu par. erygował w 1927 r. bp Nowowiejski.
1955	Budczyński Stefan Wik. Kowalski Kazimierz	1909, 1935, 1955 1927, 1955, 1955	5610	----
1958	Budczyński Stefan Wik. Kowalski Kazimierz	1909, 1935, 1955 1927, 1955, 1955	5990	-----

1966	Budczyński Stefan Wik. 1 Ulatowski Wawrzyniec Wik. 2 Fijałkowski Tadeusz	1909, 1935, 1955 1934, 1958, 1964 1934, 1959, 1965	----	Obecny kościół żelbetonowy p. w. Serca Jazusowego, odpowiadający wszystkim wymogom nowoczesnej architektury sakralnej, wg projektu inż. Stanisława Marzyńskiego, poświęcony w 1962 r. przez bpa Piotra Dudźca. Trwają prace przy wyposażeniu wnętrza.
1977	Roman Edmund Wik. Grzybowski Bogusław Wik. Czyż Stanisław	Od 1974 Od 1977 Od 1977.	----	Schematyzm, Zatył.: Diecezja plocka. Struktura personalno- administracyjna. Płock 1978. Podaje stan z 1 X 1977 r. Jest wiele wiadomości z dziejów parafii.
1983	Kacprzycki Franciszek Wik. Jagiełło Władysław Wik. Peplowski Tadeusz	Od 1978 Od 1979 Od 1979	----	Rezydował przy parafii ks. Edmund Roman.
1988	Drozdowski Jerzy Wik. Czajkowski Marek Wik. Idzikowski Zbigniew	1935, 1959, 1987 1957, 1985, 1985 1961, 1986, 1986	7000	----
1993	Drozdowski Jerzy Wik. Mariański Stanisław Wik. Wiśniewski Wojciech	1935, 1959, 1987 Od 1992 Od 1992	----	----
1994	Drozdowski Jerzy Wik. Obrębski Waldemar Wik. Żabik Grzegorz	Od 1987 Od 1994 Od 1994		----
2004	Drozdowski Jerzy Bagiński Roman Pawłowski Bogdan	Od 1987 Od 2000 Od 2003	6864	Nieco wiadomości o dziejach parafii i wyliczone ulice Gąbina i miejscowości parafialne: Annopol, Gąbin Gorzewo Kolonia, Guzew, Jadwigów, Kamień Nowy, Kamień Słubice, Kamień Stary, Kamień Czesławów, Koszelew, Kunki, Lipińskie, Radycza, Robertów, Rybie, Smolenta, Staw, Topólno, Zdwórz, Zofiówka.

- A W dokumencie z tego roku występuje jako capellanus de Kambin.
- B Podaje o nim wiadomość ks. J. Nowacki, Archidiecezja poznańska...,s. 506.
- C Zob. przyp. 2. To późniejszy biskup włocławski, potem arcybiskup gnieźnieński i prymas Polski.
- D Zob. przyp. 2.
- E Dane z czasów przynależności parafii Gąbin do diecezji i archidiecezji warszawskiej są na podstawie schematyzmów tej diecezji.
- F Dopiero od tego czasu podawano podstawowe daty z życia kapłanów. Pierwsza to data urodzin, potem święceń. W diecezji plockiej dodawano datę objęcia beneficjum.
- G Dopiero od tego czasu notowano liczbę wiernych w parafii, ale nie zawsze.
- H Dane o parafii tego okresu pochodzą ze schematyzmów diecezji plockiej.

Summary

Gabin is a very old and interesting city with a rather complicated history. It is difficult to determine the parish erection. The first news of the town date back to the twelfth century. There were two churches here. One of St. Nicholas and second of St. Cross. In 1322 Gabin received municipal rights. The parish first belonged to the Diocese of Poznan, then to the Archdiocese of Warsaw, and finally to Plock. After the January Rising Gabin was in Gostynin Diocese of Plock Deanery. This situation has not changed and continues to the present day.